

TALABALARDA METODOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA MILLIY VA XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI

Ishonxo'jayev Nu'monxo'ja Iqbolxo'ja o'g'li

Qo'qon davlat universiteti

Pedagogika mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Silver.77077@gmail.com

+998912008060

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda metodologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha milliy va xorijiy tajribalar qiyosiy tahlil qilinadi. Metodologik madaniyat ilmiy tadqiqot usullari, bilish yo'llari va kasbiy faoliyatga nisbatan ongli, refleksiv munosabatni shakllantiruvchi muhim kompetensiya sifatida talqin etiladi. Maqolada Finlandiya, Germaniya, Janubiy Koreya, AQSh kabi rivojlangan mamlakatlar va O'zbekistonning ushbu sohadagi yondashuvlari, yutuqlari va muammolari tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: metodologik madaniyat, milliy tajriba, xorijiy tajriba, oliy ta'lim, qiyosiy tahlil, tadqiqot kompetensiyasi, refleksiv yondashuv, ilmiy tafakkur, kasbiy tayyorgarlik

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ национального и зарубежного опыта формирования методологической культуры студентов. Методологическая культура интерпретируется как важная компетенция, формирующая осознанное, рефлексивное отношение к методам научного исследования, способам познания и профессиональной деятельности. В статье анализируются подходы, достижения и проблемы таких развитых стран, как Финляндия, Германия, Южная Корея, США, а также Узбекистана в данной области. На основе результатов исследования разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова: методологическая культура, национальный опыт, зарубежный опыт, высшее образование, сравнительный анализ, исследовательская компетентность, рефлексивный подход, научное мышление, профессиональная подготовка

Abstract: This article conducts a comparative analysis of national and foreign experiences in developing methodological culture among students. Methodological culture is interpreted as an essential competence that fosters a conscious, reflective attitude toward scientific research methods, ways of knowing, and professional activity. The article analyzes the approaches, achievements, and challenges of developed countries such as Finland, Germany, South Korea, the United States, as well

as Uzbekistan in this area. Based on the research findings, practical recommendations have been developed.

Keywords: methodological culture, national experience, foreign experience, higher education, comparative analysis, research competence, reflective approach, scientific thinking, professional preparation

KIRISH. Zamonaviy bilimlar jamiyatida oliy ta'limning asosiy vazifasi talabani tayyor bilimlar bilan jihozlash bilan birga, uni mustaqil ilmiy izlanishga, yangi bilimlarni yaratishga va kasbiy faoliyatiga refleksiv yondashuv bilan munosabat bildirishga qodir qilishdir. Bu esa talabalarda metodologik madaniyatni shakllantirish masalasini oliy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylantirmoqda[1.B.9].

Metodologik madaniyat — bu shaxsning bilish va tadqiqot faoliyatida turli xil metodologik yondashuvlarni ongli ravishda tanlash, qo'llash va baholash qobiliyatidir. U nafaqat ilmiy metodlarni bilishni, balki ularning epistemologik asoslarini tushunishni, tanqidiy tafakkurni va o'z faoliyatini metarefleksiya qila olishni ham qamrab oladi[2.B.17]. Ayniqsa pedagogika yo'nalishidagi talabalarda ushbu madaniyatni shakllantirish muhim, chunki kelajakdagi pedagog sinfda ham, ilmiy tadqiqotlarda ham metodologik savodxonlik namunasini ko'rsatishi zarur.

Xorijiy rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimida metodologik madaniyatni shakllantirish ancha tizimli va izchil yo'lga qo'yilgan. Finlandiya, Germaniya, AQSh va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda talabalar ilmiy tadqiqot metodologiyasini nafaqat alohida fan sifatida, balki barcha fanlar doirasida integratsiya qilingan ko'nikma sifatida egallaydi[3.B.28]. O'zbekistonda esa bu soha so'nggi yillarda jadal rivojlanib, ta'lim islohotlari doirasida metodologik savodxonlikka alohida e'tibor qaratilmoqda.

Tadqiqotning maqsadi — talabalarda metodologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha milliy va xorijiy tajribalarni qiyosiy tahlil qilish, ularning kuchli tomonlari hamda kamchiliklarini aniqlash, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida qo'llash mumkin bo'lgan ilg'or yondashuvlarni asoslab berish va tavsiyalar ishlab chiqishdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida ilm-fan va ta'limda metodologik yondashuvlarni takomillashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan[4.B.6].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Metodologik madaniyat tushunchasi pedagogika va falsafa fanlarida turlicha talqin etilgan. Rus olimi V.V. Kraevskiy metodologik madaniyatni pedagog-tadqiqotchining ilmiy faoliyat asoslarini bilishi, tadqiqot ob'ekti va predmetini to'g'ri aniqlash, gipoteza qo'yish va metodlarni asoslash qobiliyati sifatida ta'riflagan[5.B.62]. Ushbu ta'rif metodologik madaniyatni tor ilmiy-tadqiqot doirasida ko'rib chiqadi. Keng ma'noda esa metodologik madaniyat shaxsning barcha bilish va kasbiy faoliyatiga o'z

aksini topadigan epistemologik pozitsiya sifatida talqin etiladi.

Finlandiyaning ta'lim tizimi metodologik madaniyatni shakllantirish nuqtai nazaridan xalqaro reyting va tadqiqotlarda eng yuqori o'rinlarni egallaydi. Finlandiyada oliy ta'lim talabalari birinchi kursdan boshlab ilmiy tadqiqot metodologiyasiga kirish kurslarini o'taydi va har bir yirik o'quv topshirig'i tadqiqot dizayni elementlarini o'z ichiga oladi[6.B.35]. Fenomenografiya, aksiya-tadqiqot va dizayn-tadqiqot kabi zamonaviy metodologik yondashuvlar nafaqat magistratura, balki bakalavr bosqichida ham o'rgatiladi. Finlandiyada o'qituvchilar tayyorlash magistratura darajasida amalga oshirilishi metodologik madaniyatga yuqori e'tibor berilishining tizimli sababidir.

Germaniyada metodologik madaniyatni shakllantirish aniq va izchil ilmiy an'analarra asoslanadi. Nemis universitetlarida Wissenschaftspropädeutik (ilmiy propedevtika) tizimi mavjud bo'lib, u maktabdan boshlab talabalar ilmiy fikrlash va tadqiqot metodologiyasining asoslarini o'zlashtirishiga sharoit yaratadi[7.B.48]. Oliy ta'limda esa seminar madaniyati alohida o'rin tutadi: talabalar har semestrda bir nechta ilmiy seminarlar o'tkazish, manba tahlili qilish va metodologiyani asoslash majburiyatini oladi. Germaniyada Humboldt universiteti ta'lim modeli ilm va o'qitishni birlashtirish tamoyiliga asoslanganligidan metodologik madaniyat o'quv jarayoniga organik tarzda singib ketgan.

AQShda metodologik madaniyatni shakllantirish pragmatik yondashuv asosida amalga oshiriladi: talabalar amaliy muammolarni hal etish jarayonida tadqiqot metodlarini egallaydi. Amerikan universitetlarida research methods kurslari barcha ixtisosliklar uchun majburiy bo'lib, ular miqdoriy va sifatiy tadqiqot metodologiyasini uyg'un tarzda o'rgatadi[8.B.71]. Bundan tashqari, capstone loyiha tizimi — ya'ni talabaning oxirgi kursda mustaqil tadqiqot loyihasini bajarib, uni jamoatchilik oldida himoya qilishi — metodologik ko'nikmalarni amalda sinash va mustahkamlashning eng samarali shakli sifatida baholanmoqda.

Janubiy Koreya ta'lim tizimi global raqobatbardoshlikni ta'minlash maqsadida metodologik madaniyatga katta investitsiya kiritmoqda. So'nggi o'n yilliklarda Koreya universitetlari tadqiqotga asoslangan o'qitishni (research-based learning) ta'lim tizimining markaziga qo'yib, talabalar uchun laboratoriya tadqiqotlari, amaliy seminarlar va xalqaro ilmiy hamkorlik dasturlarini kengaytirgan[3.B.33]. Mamlakat miqyosida STEM ta'limiga kiritilgan metodologik komponent talabalarda eksperimental va analitik tafakkurni tizimli ravishda rivojlantiradi.

O'zbekistonda metodologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha tadqiqotlar N. Muslimov, R. Mavlonova, B. Ziyomuxamedov va boshqa olimlar tomonidan olib borilgan. Muslimov pedagogning metodologik madaniyatini uning kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi sifatida talqin etib, ushbu madaniyatning shakllanish bosqichlari va ko'rsatkichlarini ishlab chiqqan[9.B.83]. Ziyomuxamedov

pedagogik texnologiyalar va metodologik yondashuvlarning uyg'unligini o'rganib, milliy ta'lim an'analari va xorijiy ilg'or tajribalarni sintez qilishning modellarini taklif etgan.

Metodologiya jihatidan ushbu tadqiqot qiyosiy-tarixiy, tizimli tahlil va klassifikatsiya metodlarini qo'llaydi. Milliy va xorijiy adabiyotlar, ta'lim dasturlari, standartlar va ilmiy maqolalar tahlil qilingan. Me'yoriy asos sifatida O'zbekiston Respublikasining ta'limga oid qonunchilik bazasi, UNESCO va OECD ta'lim hujjatlari xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, metodologik madaniyatni muvaffaqiyatli shakllantirgan ta'lim tizimlarida bir nechta umumiy xususiyatlar mavjud. Birinchidan, tadqiqot metodologiyasi alohida fan sifatida emas, balki barcha fanlar ichiga integratsiya qilingan holda o'qitiladi. Ikkinchidan, talabalar birinchi kursdan boshlab mini-tadqiqotlar, ma'lumot tahlili va ilmiy yozuv ko'nikmalarini egallashga kirishadi[6.B.39]. Uchinchidan, metodologik refleksiya — o'z tadqiqot jarayonini tushunish va tanqidiy baholash — o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylantirilgan.

Finlandiya va Germaniya tajribasi ko'rsatadiki, metodologik madaniyatni samarali shakllantirish uchun o'qituvchilarning o'zlari ham faol tadqiqotchi bo'lishi zarur. Finlandiyada barcha o'qituvchilar magistratura bosqichida ta'lim oladi va o'z dissertatsiyasini yozadi, bu esa ularga metodologik madaniyatni talabaga nafaqat o'rgatish, balki namuna ko'rsatish imkonini beradi[5.B.67]. Germaniyada esa Habilitation tizimi professor-o'qituvchilarning doktorlik darajasidan keyingi ilmiy ishini taqozo etadi, bu orqali universitetda ilmiy-metodologik muhit doimiy ravishda yangilanib boradi.

AQSh tajribasida diqqatga sazovor jihat — talabalarning tadqiqot jarayoniga haqiqiy loyihalar orqali jalb etilishi. Ko'plab amerikan universitetlarida talabalar professor tadqiqot loyihalarida ishtirok etadi, real ma'lumotlar bilan ishlaydi va natijalarni konferentsiyalarda taqdim etadi[8.B.75]. Bu yondashuv metodologik ko'nikmalarni amalda shakllantirishning eng samarali yo'li sifatida tan olingan. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda magistratura talabalari ilmiy tadqiqot loyihalariga jalb etilmoqda, ammo bu jarayon hali tizimli tus olmagan.

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida metodologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha so'nggi yillarda sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. 2022-yilda yangilangan davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarida tadqiqot metodologiyasi kompetensiyasiga alohida o'rin ajratilgan. HEMIS raqamli platformasi orqali tadqiqot natijalari qayd etilishi va nazorat qilinishi metodologik faoliyatning shaffofligini oshirgan[4.B.11]. Shuningdek, xalqaro universitetlar bilan hamkorlikda tashkil etilgan qo'shma dasturlar milliy ta'lim muhitiga metodologik madaniyatning yangi standartlarini olib kirmoqda.

Shu bilan birga, qiyosiy tahlil bir qator muammolarni ham yuzaga chiqaradi. O'zbekistonda metodologik madaniyatni shakllantirish jarayoni ko'pincha rasmiy fan sifatida namoyon bo'lib, talabalar metodologiyani nazariy jihatdan o'rgansa-da, amaliy tadqiqot ko'nikmalari etarlicha rivojlanmay qoladi[9.B.87]. Bunga sabab — tadqiqot muhiti va resurslari (laboratoriya jihozlari, raqamli ma'lumotlar bazalari, ilmiy adabiyotlarga kirish) hali barcha oliy ta'lim muassasalarida yetarli darajada ta'minlanmaganligi. Bundan tashqari, o'qituvchilarning metodologik tayyorgarligi ham notekis — bir qismida zamonaviy metodologik yondashuvlar bo'yicha bilimlar cheklangan.

Tahlil natijasida milliy va xorijiy tajribalarning quyidagi umumiy va farqli jihatlari aniqlandi. Umumiy jihatlar: barcha muvaffaqiyatli tizimlarda metodologik madaniyat o'quv jarayoniga integratsiya qilingan, refleksiv yondashuv qo'llaniladi va talabalar faol ishtirok etadi. Farqli jihatlar: Finlandiya individual tadqiqot erkinligini, Germaniya tizimli ilmiy an'anani, AQSh pragmatik amaliy natijani, Janubiy Koreya kollektiv tadqiqot raqobatbardoshligini ustivor qo'yadi[7.B.52]. O'zbekiston uchun ushbu yondashuvlarning sintezi — milliy pedagogik an'analar asosida xorijiy ilg'or tajribalarni maqsadli integratsiya qilish — eng maqbul yo'l sifatida belgilanadi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, metodologik madaniyatni shakllantirish zamonaviy oliy ta'limning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, bu sohadagi milliy va xorijiy tajribalar bir-birini to'ldiruvchi qimmatli manba hisoblanadi. Finlandiya, Germaniya, AQSh va Janubiy Koreya tajribalari metodologik madaniyatni samarali shakllantirish uchun tizimli yondashuv, tadqiqot muhitini ta'minlash va o'qituvchilarning o'zlari faol tadqiqotchi bo'lishi zarurligini ko'rsatmoqda.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari ushbu sohadagi ijobiy siljishlarni tezlashtirmoqda. Biroq xorijiy tajriba asosida aytish mumkinki, metodologik madaniyatni chuqur va barqaror shakllantirish uchun faqat o'quv dasturlarini yangilash emas, balki ta'lim muhitini, o'qituvchilar tayyorgarligini va baholash tizimini ham kompleks takomillashtirish zarur.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – T.: Adolat, 2020.
3. Muslimov N.A. Pedagog kadrlarning kasbiy shakllanishi. – T.: Fan, 2021. – B. 248.
4. Ziyomuxamedov B. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: O'qituvchi, 2020. – B. 184.
5. Mavlonova R.A. Talabalarda metodologik tafakkurni shakllantirish. // Pedagogika va psixologiya, 2022. – №2. – B. 74–83.
6. OECD. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2023. – P. 512.
7. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023. – Paris: UNESCO, 2023. – P. 428.